

18. Kırmızı ve Siyah romanı ile Mai ve Siyah romanlarında renkler üzerine bir inceleme

Hacer GÜLŞEN¹

APA: Gülşen, H. (2023). Kırmızı ve Siyah romanı ile Mai ve Siyah romanlarında renkler üzerine bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö12), 224-230. DOI: 10.29000/rumelide.1330451.

Öz

Bu makalede Fransız edebiyatında realizm akımının en önemli temsilcilerinden biri olan Stendhal'ın Kırmızı ve Siyah romanıyla, Halit Ziya'nın Mai ve Siyah romanı renkli dünyalarıyla ele alınmaktadır. Bilindiği gibi Türk yazarları Fransız edebiyatının seçkin eserlerinden etkilenmişlerdir. Bu etki çok uzun bir zaman devam etmiştir. Realizm akımının en önemli temsilcilerinden biri olan Stendhal da Türk romanının modernleşmesinde büyük katkıları olan Halit Ziya'yı etkilemiş yazarlardan biridir. Her iki romanda da sosyal meseleler ferdi ıstıraplardan daha çok önem taşımaktadır. 19. Yüzyılın ilk ve ikinci yarısının sosyal meselelerinin dikkat çektiği bu romanlarda her iki yazar da Julien Sorel ve Ahmet Cemil'in şahsında bir devir romanı inşa etmiş benzerler. Siyah her iki romanda da ortak tek renktir. Mai ve Siyah'ta hayal kırıklığını Kırmızı ve Siyah romanında ise ruhban sınıfını ve kiliseyi simgelemektedir. Bu çalışmada kullanılan yöntem Karşılaştırmalı edebiyat yöntemidir. Bu yöntemle her iki romanın benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkacaktır. Ancak asıl önemli olan renklerin taşıdığı anlamın ve bu renklerle anlatılmak istenenlerin ortaya çıkarılmasıdır.

Anahtar kelimeler: Edebiyat, renkler, mai, siyah, kırmızı

A review on colors the Red And The Black and Mai ve Siyah

Abstract

In this article, Stendhal's *The Red and the Black*, one of the most important classics of the realism movement in French literature, and Halit Ziya's *Mai ve Siyah* are discussed with their colorful worlds. As it is known, Turkish writers were influenced by the distinguished works of French literature. This effect continued for a very long time. One of the most important representatives of the realism movement, Stendhal is also one of the authors who influenced Halit Ziya, who made great contributions to the modernization of the Turkish novel. In both novels, social issues are more important than personal suffering. In these novels, which draw attention to the social issues of the first and second half of the 19th century, both authors seem to have constructed a period novel through the characters Julien Sorel and Ahmet Cemil. Black is the only common color in both novels. It symbolizes disappointment in *Mai ve Siyah*, and the clergy and church in *The Red and the Black*. The method used in this study is the comparative literature method. With this method, similarity and differences of both novels shall appear. However, the most important thing is to reveal the meaning of colors and what is meant to be expressed with these colors.

Keywords: Literature, colors, blue, black, red

¹ Doç. Dr.; Gelişim Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye), hgulsen@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2470-5227 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 27.04.2023-kabul tarihi: 20.07.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1330451]

Giriş

Bu makalede Stendhal'ın Kırmızı ve Siyah romanıyla Halit Ziya'nın Mai ve Siyah romanında renklerin üzerinde durulmaktadır. Renk bilindiği gibi "ışığın kendi öz yapısına ve nesnelere üzerindeki yayılımına bağlı olarak göz üzerinde bıraktığı etkidir (Sözen, Tanyeli 1992, s.29). Tarih boyunca üretilen renk teorileri içinde Newton ve Goethe'nin teorileri dikkat çeker.

"Newton'un, ışığın rengini ve nedensel yasallığını araştırdığı yerde Goethe ise rengin görünüş biçimlerini ve görünüşe gelme koşullarını betimlemekte, renklerin fenomenal açıdan görünüşe gelme koşullarını incelemektedir. Böylece renk öğretisini bir algı fenomenolojisine dayandırır... Goethe'ye göre renkler, grinin tonlarında bir araya gelmektedir. Yine ona göre gözün en hassas olduğu zaman, gece yarısı uykudan uyandıığımızda, gözlerimizin ışığa çıkınca uyum sağlamaya çalıştığı andır. Tam da bu nedenle gözün en hassas olduğu bu anlarda odaklandığımız dört bölmeli bir pencere, gözümüzü ondan ayırdıktan sonra bile gözümüzün önünde kalmayı sürdürmektedir. Veya kontrast renkler, figür-zemin ilişkisi dâhilinde algımızı daha çarpıcı hâle getirmektedir. Örneğin gri renk, beyaz bir zemin üzerinde daha az ilgi çekiciyken siyah bir zemin üzerinde çok daha açık ve aydınlık görünmektedir. Yani Goethe'nin, renklerin algı sürecini, duyu yetisine bağlı bir anlam ve anlamlandırma süreci üzerinden açıklaması ve "renk için ışık ve karanlık, açıklık ve koyuluk (...) gerektiğini" savunması dikkat çekicidir."(Tarhan 2020,s. 220-222)

Renkler dünyamızın zenginliğidir. Onların olmadığı bir dünyada hayatımız nasıl anlamsız ve tatsız olacaktı kim bilir? "Bununla birlikte renk, herkes için aynı anlama gelmeyebilir. Bir sanatçı için "pigment", bir psikolog için "zihinde ortaya çıkan algı"; bir fizyolog için "radyant enerjinin bir özelliği"; caddede yürüyen bir insan için ise "bir objenin veya ışık kaynağının niteliği"dir. Renk olgusu günümüzde, sanat dışında fizik, kimya, psikoloji ve fizyoloji gibi bilim dallarının da inceleme alanına girer. Sözgelimi ressamın renkleri eserlerini oluşturmada bir araç olarak kullanırlarken psikologlar renklerin insan davranışlarına yönelik etkilerini saptamaya çalışırlar (Per, 2012,S.8)."

Bu makalede Karşılaştırmalı edebiyat metoduyla ele alınan konu Stendhal'ın Kırmızı ve Siyah romanıyla Halit Ziya'nın Mai ve Siyah romanında renklerdir. Bilindiği gibi Karşılaştırmalı edebiyatta araştırmacının "görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek; ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, bu farklılığın nedenleri üzerine yorumlar getirmektir (Aytaç, 1997, s. 7)."

1.Bölüm

Kırmızı ve Siyah Romanı

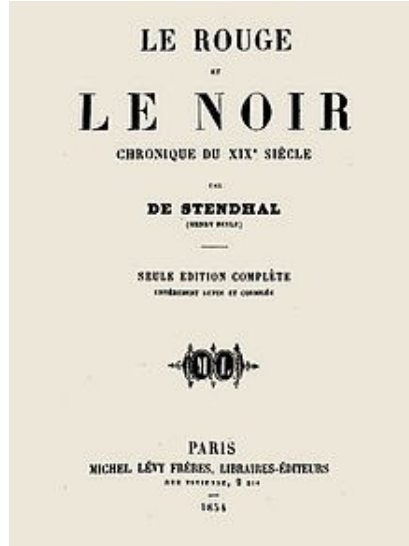
Asıl ismi Marie - Henri Beyle olan Stendhal 23 Ocak 1783, Grenoble Fransa'da dünyaya gelir. 23 Mart 1842 tarihinde Paris'te hayata veda eder. Stendhal Fransız romanında gerçekçiliğe önem veren bir yazardır. Ona göre roman yol boyunca gezdirilen bir aynadır: "Bu ayna bir an için mavi gökyüzünü yansıtırken, bir an sonra ayaklarımızın altındaki çamur ve su birikintilerini yansıtır. Çantasında böyle bir ayna taşıyan adamı ahlaksızlıkla itham etmek yerine, üzerinde çamurlu su birikintileri bulunan yolu veya yolda suyun birikip çukurların oluşmasına izin veren sorumlu kişileri suçlayınız." (Stevick, 2004, s. 236) Realizm bizdeki adıyla gerçekçilik akımı 19 Yüzyılın 2. yarısında hissedilen romantik akımına karşı bir tepki olarak çıkmış bir akımdır. Bu akımın en dikkate değer yazarlarından biri olan Stendhal hem bir yazar olarak hem de bir asker ve diplomat olarak tecrübelerine eserlerinde geniş yer verir.

H. Taine Mart 1864'te Nouvelle Revue de Paris'te çıkan yazısında Stendhal'ı üstün bir zekâ olarak değerlendirir. Ona göre her sanatçı “tek bir rengi algılayan bir göze” benzer, sonsuzluklar içinde kendine ait bir evren seçer. Stendhal'in evreni yalnızca duygulardan, kişilik özelliklerinden, art arda gelen tutkularından kısacası ruhun yaşamından oluşur. O yalnızca içsel olanı gören bir psikologdur. Duyguları ve düşünceleri inceler, kitapları kalbin tarihidir.(Baysan, 2008,s.40)

Kırmızı ve Siyah (*Le Rouge et le Noir*) ın, 1830 tarihinde ilk baskısı yapılır, Türkçeye Kızıl ile Kara adıyla da çevrilmiştir.

Resim: 1 Stedhal

Resim: 2 - 1854 yılında yapılan ilk baskının kapağı

Kırmızı ve Siyah romanının kahramanı Julien Sorel, hırslı bir karakterdir. “ Stendhal'in kendisinden çok şey kattığı Julien, başlı başına bir soyutlama, bir simgedir; Napolyon sonrası dönemin tutkulu düşlerinin ve düş kırıklıklarının kişiselleştirilmesidir.”(Baysan, 2008, s.42) Babası bir kerestecidir. Ancak babası ve ailesi tarafından sevilmez. Şehrin belediye başkanı Mösyö de Renal ve eşi Madame de Renal'in ise 3 çocuğu vardır. Julien, belediye başkanının çocuklarına Latince dersleri vermeye başlar. Bu arada

Madame de Renal ile arasında bir aşk ilişkisi meydana gelir. Madame de Renal'e imzasız mektuplar gönderilir. Bu mektuplar nedeniyle Julien oradan ayrılmak zorunda kalır. Julien zamanla aristokrat bir çevreye girer. Yazıcı olarak girdiği ailenin kızı Mathilde ile Julien arasında bir ilişki başlar. Mathilde'in babası, kızı ısrar edince bu evliliğe izin verir. Julien hem soyluluk unvanı alacak hem de zengin olacaktır. Ancak işler istediği gibi gitmez. Mathilde'nın babası, Renal ailesinden Julien hakkında bilgi ister. Madame Renal'den gelen bilgiler evliliği imkânsız hâle getirir. Julien, Madame de Renal'i kilisede yaralar. Hapse atılır. Julien, hapiste Madame de Renal'den başkasını sevmediğini anlar. Ama artık çok geçtir. Julien işlediği suç yüzünden giyotinle idam edilir. Madame de Renal de acıya dayanamaz üç gün sonra o da ölür. "Stendhal önce romanına Julien adını verir. Julien adından vazgeçip, romanına Kırmızı ve Siyah adını vermesi boşuna değildir. Böylece romanın asıl konusunun Julien'in hayat hikâyesi olmadığını, asıl konunun Kırmızı ve Siyah renklerinin temsil ettiği toplum olduğunu gösterir. Romanda kırmızı renk, devrim ve imparatorluğu, orduyu simgeler. Siyah renk ise, Restorasyon dönemini, kiliseyi simgelemektedir. Bu konuda eleştirmenler çeşitli yorumlar yapmaktadırlar. Bir kısım eleştirmenlere göre de kırmızı ve siyah kumar aleti ruletin renkleridir. Stendhal'a göre hayat bir kumardır, oyundur. Julien siyah üzerine oynamış ve kaybetmiştir (Şen,1990,s.5).

Yazar, Napoleon sonrasında Fransa'da meydana gelen bozulmayı etkileyici bir şekilde ele almaktadır. Romanın Psikolojik yönü kadar sosyolojik yönü de dikkat çekmektedir. Yazar topluma ayna tutarak orada yer alan bütün ayrıntıları da vermek ister. Güzel olan bu aynadaki şekillerin dönemin yüzünü bütün hatlarıyla ortaya çıkarabilmesidir.

2.Bölüm

Mai ve Siyah Romanı

19. Yüzyıl Türk Edebiyatı A. Hamdi Tanpınar'ın da ifade ettiği gibi Türk insanında meydana gelen bir buhranın (buhran bizde Fransızca bir kelime olan Crise karşılığı olarak A. Cevdet Paşa tarafından bulunmuş bir kelimedir) yeni ufuklar ve değerler etrafında yavaş yavaş kurulan bir iç düzenin tarihidir. Zira Türk aydını 19. Yüzyılın başlarına doğru değişerek devam etmek devam ederek değişmek gerektiğinin artık farkına varmış durumdadır.

Yeni bir düzen ve anlayış bunalım yaratabilir. Bizim edebiyatımızda da önce bireyde sonra aile ve tüm toplumsal kurum ve kuruluşlarda görülen ve hissedilen bunalım yeni bir üslubun da kabulü demektir. Edebiyatımızda Klasik akımın etkisi çok büyük olmamakla birlikte (Şinasi ve A. Vefik Paşa'da birkaç örnek görebildiğimiz klasik akım batıda 1660 akımı olarak bilinir. Oldukça uzun bir süre devam etmiştir. Bizim edebiyatçılarımızın üzerinde etkisi batıda olduğu kadar olmamıştır) Hayaliyyûn adı verilen romantizmin ve hakikiyyun adı verilen realizmin ve tabiiyyun denilen natüralizmin etkisi ise epey yoğun olacaktır. 19. Yüzyıl uzun bir yüzyıldır. İlk yarısı romantizmin ikinci yarısı ise realizmin ve natüralizmin zaferiyle sonuçlanacaktır.

Türk edebiyatında hayalden reel olana geçiş aşamasında üzerinde durulması gereken isimler Samipaşazâde Sezai, Beşir Fuat, Nabizâde Nâzım gibi isimlerdir. Rezaizâde tek bir eserle realist sayılırken (bu durum edebiyat tarihçilerini epey şaşırtmıştır) Servet-i Fünûncuların romantik kahramanlarını reel dünyaya sokmaları ve dünyalarını değiştirmeleri (ölümle, yer değiştirme ve hayal kırıklığı vb.) dikkat çeker. Tıpkı Gustave Flaubert gibi Halit Ziya da Servet-i Fünûn'un beyannamesi olarak kabul edilen Mai ve Siyah adlı eserinde A. Cemil'in sukût-ı hayal'ini çok çarpıcı bir şekilde anlatır.

Halit Ziya'nın Servet-i Fünûn döneminde yazdığı Mai ve Siyah romanı adeta bu devrin bir beyannâmesi gibidir.

Resim 3: Halit Ziya (Uşaklıgil)

Türk edebiyatında Servet-i Fünûn döneminin en beğenilen ve en başarılı yazarlarından biri olan Halit Ziya (Uşaklıgil), 1866 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelir. 27 Mart 1945 tarihinde yine İstanbul'da vefat eder.

Servet-i Fünûn dönemine ait olan eserlerinden ilki 1897 yılında Servet-i Fünûn mecmuasında tefrika ettiği Mai ve Siyah romanıdır. Eserde acıklı bir aşk hikâyesinin yanı sıra dönemin basın dünyası ve sorunları, bir neslin dünyaya bakış açısını gözler önüne sermesi sebebiyle Edebiyat-ı Cedide neslinin beyannamesi niteliğindedir.

Ahmet Cemil, roman kahramanı olarak dönemin gençlerini çok etkilemiş bir kahramandır. Romanda renkler önemli bir yer tutmaktadır. “Halit Ziya’da yeni bir anlayış kazanan tasvirin temel unsurlarından biri renk kullanımınıdır (Yuva, 2011,s.258). “Halit Ziya’da Fransız kaynak ender durumlarda aynen kalır; çoğu kez derhal çeşitli değişimlere uğrar. Mai ve Siyah adının Stendhal’ın Kırmızı ve Siyah’ı ile benzerliği çok açık olsa da yaklaşım bütünüyle farklıdır. Stendhal’da görünmez, değişik yorumlara açık iki renk, Halit Ziya’da defalarca ve açıkça işlenir. Yazar, kapalı bir kullanımı okuyucusunun sezinlemesinden korkar gibi, Ahmet Cemil ile mavi ve siyah renkleri arasında gözlemlenen ve her fırsatta açıklanan bir ilişki kurar. Bu açıkça söyleme tavrında Fransız edebiyatıyla kurulan ilişkinin bir boyutunu da yakalıyoruz. Kaynak eserde sözle anlatılmayan, elle tutulmayan, soyut olan, Halit Ziya’nın kaleminde açıklanır ve gösterilir. Halit Ziya, mavi ve siyahın yanı sıra kırmızı ve siyah, beyaz ve siyah gibi zıt renkleri de çok kullanır. Zıtların birleşmesi ve bir bütünlük oluşturması renk metaforundan yararlanarak sıklıkla öne çıkar. (Yuva, 2011, s.261).

Mai (mavi) bir gecede kurulan hayaller siyah bir gecede sona ermektedir. Aslında hayal ve hakikat çatışması diyebileceğimiz bir durumu yansıtan bu birbirine zıt iki durum ve onların sembolleri olan renkler dikkat çekicidir. Âdeta eserin yan anlamlarını bu renkler veriyor denebilir: “Siyah: Batı kültüründe ölüm ve matem rengidir. Aynı zamanda aristokrasinin ve resmiyetin rengidir. Mavi ve siyah yan yana kullanılırsa kaosu çağırıştırır. Bilimkurgu ve fantastik filmlere baktığımızda genellikle

mavi ve siyah renklerinin geniş yüzeyler halinde kullanıldığını görürüz. Mavi: Huzur, gizemli bir derinlik etkisine sahiptir. Özgürlük ve sonsuzluk mavinin temel soyut algısıdır. Somut olarak her halde akla gelen ilk şey deniz ve gökyüzüdür. Kırmızı nasıl tansiyonu yükseltiyorsa mavi de bir o derecede düşürür. İnsanı sakinleştirir. Kişilik özelliklerine baktığımızda mavi, anlayışlı, uyumlu, sakin, güvenilir, hoşgörülü, dengeli insanların rengidir.² Mai ve Siyah'ta hayal - hakikat tezatını mavi ve siyah renkleri verir. Ahmet Cemil, romantik bir kahraman olmakla birlikte içinde yaşadığı dünya acı gerçeklerle örülüdür. Ahmet Cemil, yaşadığı hayal kırıklığını şu cümlelerle açıklıyor: "Birden, bu siyah gecenin karşısında aklına bir başka gecenin hatırası geldi. Tâ hulya hayatının başlangıcında, ümitlerinin incilas zamanında Tepebaşı Bahçesi'nde Haliç'e bakarak seyrettiği mai gece ile o bârân-ı elması tahattur etti. Gözlerinin önünde o mai gece ile bu siyah gece tekabül etti: Mai ve siyah. Ah! Biçare hırpalanmış, ezilmiş hayat!.. Mai bir gece ile siyah bir gece arasında geçen şu nasipsiz, bahtsız ömür!..

Bir bârân-ı elmas altında inkişaf ederek şimdi bir bârân-ı dürr-i siyahın altında gömülen o emel çiçekleri!.." (Uşaklıgil,2011, 398). "Ahmet Cemil'in mutluluğu ve acıları bu renklere sarınır; rüyaları bu iki renkle bezeli gökyüzü fonundadır (Yuva,2011,262).

Her ne kadar romanın başlığında vurgulanan renkler mavi ve siyah renkleri olsa da romanda kırmızı ve lacivert rengi de dikkat çekmektedir: "Halit Ziya'nın Mai ve Siyah adlı romanında sıklıkla vurguladığı renklerden bir diğeri de kırmızıdır. Mavi kırmızının karşıtıdır. Diplerinde kırmızı cür'alar görünen şarap kadehleri, kıpkırmızı yanaklı idare memuru, kırmızı bakır mangal, darılıp kıpkırmızı olan soluk kırmızı dudaklı Lamia, lambanın kırmızı kalpağı, odadaki kırmızı ziya, köşkün kırmızı kiremitleri, kırmızı kâğıt fener gibi ay, Lamia'nın açık kırmızı şemsiyesi, Ahmet Cemil'in şiir defterini yaktığı sobadaki kırmızı rüzgâr, kırmızılıklara boyanan semtler, çöl yolcusu Ahmet Cemil'in hayalinde beliren kırmızı tabak, ona zulmetler içinde rehberlik eden vapurun kırmızı göz gibi parlayan kırmızı feneri örneklerinde vurgulanan renk öfkenin, aşkın, utanmanın, arzunun, acının rengi kırmızıdır. Romanda vurgulanan renklerden bir diğeri de laciverttir. Lacivert, yazar için adeta mavi emellerin yıkılışını müjdeleyecek zirve noktasıdır. (Zariç, 2016, s.3261-3277).

Öte yandan bu esere Hüseyin Rahmi'nin yaptığı bir tenkit de dikkat çekicidir. Ona göre Türk yazarların batılı yazarları taklit etmesi bunu özellikle Edebiyat-ı Cedidecilerin yapması doğru bir hareket değildir. Halit Ziya'nın Mai ve Siyah adlı eserinin Stendhal'ın Kırmızı ve Siyah'ına benzer bir şekilde adını renklerden almasını eleştirir. Konu ve karakterler açısından birbirine benzemediğini düşündüğü bu iki eserin ismi birbirine benzemektedir. Halit Ziya'nın eserine böyle bir ad vermesini de doğru bulmaz. (Gürpınar, 1920, s. 8)

Görüldüğü gibi her iki romanda da özellikle birbirine zıt renklerin ifade ettiği derin anlamlar mevcuttur. Her iki romanda da renklerin dünyasına dikkat etmek ve romanları bu açılardan da değerlendirmek faydalı olacaktır.

Sonuç:

Yüzyılın başında duyulan bunalım, bunalma hissini bir çatışma haline dönüşmesi psikolojik bir baskının varlığını gösterir. Sanatkarların aldıkları eğitim doğulu, gittikleri dünya batılı bir dünya olunca çatışma kaçınılmazdır. Bu durum renklere de yansır. Birbirinin kontrası olabilecek renkler

² [http://www.resimkalemi.com/renk/7825-renk-ve-almi-psikolojisi.htm\(27.07.2022\)](http://www.resimkalemi.com/renk/7825-renk-ve-almi-psikolojisi.htm(27.07.2022))

edebiyatımızda görünmeye başlar. Mai ve Siyah gibi eser isimleriyle okuyucuya verilmek istenen duygu hayal - hakikat çatışmalarının kahramanın üzerinde yarattığı etkidir.

Julien ve Ahmet Cemil'in, bu iki erkek kahramanın girmek, yükselmek istedikleri ışıltılı aydınlık bir dünya vardır. Ancak gerçekler ne yazık ki, onları aşağıya karanlıklara çeker. Siyah her iki romanda da mevcut olan ortak renktir. Mai ve Siyah'ta hayal kırıklığını Kırmızı ve Siyah romanında ise ruhban sınıfını ve kiliseyi simgelemektedir. İki roman kahramanı da aşk duygusunu tadar ve ancak sevdiği insana ulaşamaz. Julien'in hayatı ölümle sonlanırken Ahmet Cemil'in hayatı ise bulunduğu yerden çok uzaklara gitmek sûretiyle değişir. Onu mutlak bir ölümden annesinin varlığı ve sesi kurtarır.

Her iki eserde de renklerle anlatılmak istenen duygular çok yoğundur. Eserlerin yazılış ve basım tarihlerine baktığımızda Halit Ziya'nın Mai ve Siyah romanını 1897 tarihinde Stendhal'ın ise 1830 tarihinde yayımladıkları görülmektedir. Arada 67 yıl vardır. Realistlerin en sevdiği isimlerden biri olması sebebiyle Stendhal'ın yazarımızı etkilemiş olması muhtemeldir. Her iki yazar da bir aşk hikâyesinin etrafında romanlarına kendi nesillerinin düşünce ve anlayışını da eklemiştir. Halit Ziya renkleri kullanma açısından Stendhal'ı örnek almışa benzer. Siyah her iki romanın da ortak rengidir. Her iki eserde de kırmızı rengin varlığı en az siyah renk kadar dikkat çeker. Ancak mai (mavi) Servet-i Fünûncuların rengidir. Öyle ki mavi deniz, mavi gökyüzü, mavi hayaller, siyaha yani kara toprağa (zemine de diyebiliriz), ümitsizliğin karanlığına, kara gecelere, karanlık su ve kararmış bir geleceğe zit bir şekilde ön plana çıkar. Sonuç olarak diyebiliriz ki, bu eserlerde nesillerin ruhunu renklerin ışığında yakından görmek mümkündür.

Kaynakça

- Aytaç, G., (1997), *Karşılaştırmalı Edebiyat*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Baysan, G. T. (2008), "Stendhal-Zola Bir İncelemenin Düşündükleri", *Littera Edebiyat Yazıları*, C.23, S.2.
- Gürpınar, H. R. (1920). Çok düşünüp az yazarlar. *İkdam*, 12 Ekim.
- Uşaklıgil, H. Z. (2011), *Mai ve Siyah*, Haz., Enfel Doğan, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Per, M. (2012), "Renk Teorilerine Tarihsel Bir Bakış" *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, S.8.
- Sözen, M., Tanyeli, U. (1992), *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Stevick, P. (2004), *Roman Teorisi*, "Roman, Gerçeğin Aynası", Ankara.: Akçağ Yayınları.
- Şen, M. (1990), "Stendhal ve Kırmızı ve Siyah-1", *S.Ü. Fen - Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi*.
- Tarhan, D. E. (2020), "Goethe'de Renk Fenomeni", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.29.
- Yuva, G. M. (2011), *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*, İstanbul: YKY.
- Zariç, M. (2016), "Halit Ziya Uşaklıgil'in Mai ve Siyah Adlı Romanında Libido ve Destruo", *Asoccongress, Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 13-15 Ekim, Elazığ, s.3261-3277.

İnternet kaynakları

<http://www.resimkalemi.com/renk/7825-renk-ve-almi-psikolojisi.htm>. (27.07.2022)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Halid_Ziya (27.07.2022)

<https://fr.wikipedia.org/wiki/Stendhal> (27.07.2022)